

Augustín Riška: Americká filozofia. Od Peircea po Quina.

IRIS, Bratislava 1996, 194 s.

*"Je pozoruhodné, akú veľkú úlohu
zohrali v americkej filozofii, vede
a kultúre vôbec utečenci a emigranti
z iných krajín... mali nepochybne veľký
vplyv na formovanie amerického myslenia
20. storočia..."*

A. Riška

Americká filozofia - a platí to najmä o tej *súčasnej* - je svojráznym intelektuálnym laboratóriom, o akom (v širších súvislostiach) sníval P. K. Feyerabend, pôvodne tiež *Európan*, jeden z tých, ktorí spoluvytvárali pestrú mozaiku jej dnešnej podoby. Miešajú sa v ňom najrozmanitejšie ingrediencie vo všetkých farbách myšlienkového spektra svetového filozofovania. Možno preto, že americká filozofia v jej dnešnej podobe je plodom sústavného a pred ničím sa nezastavujúceho kriticismu ideí, produktom prostredia, v ktorom autoritárstvo nikdy nenadobudlo *európske* rozmery, že je výsledkom vášnivých sporov, diskusií, otvorenosti a vedome kultivovaného pluralizmu myšlienok. A práve na americkej pôde platí, že filozofia tu - viac ako inde vo svete - predstavuje intelektuálnu aktivitu, ktorá rešpektuje klasické štandardy argumentatívneho myslenia. Slová G. Santayanu, že americká filozofia je *staré víno v nových fľašiach*, sú síce aj dnes stále aktuálne, ale inak ako v časoch, keď ich vyslovil. Práve v tomto prostredí, najmä počas predchádzajúceho storočia, sa postupne rodila a nakoniec aj zrodila naozaj nová tradícia - aj filozofia, ak má byť prijatá a ak sa má zložitými cestami *včleniť* do spôsobu života novo sa formujúceho národa, je najmä v *služobnej* pozícii, stáva sa *inštrumentom* realizácie ľudských cieľov, prispieva k prehĺbeniu takmer všeobecného (nielen pragmatického) presvedčenia, že *neúspech nie je riešením*. V Spojených štátoch bola filozofia až do nedávnej minulosti - oveľa viac ako v Európe - najmä vec verejná, menej *školská*, akademická.

Slovenský čitateľ - aj ten, ktorý má k filozofii blízko - nemal až doteraz veľa príležitostí oboznámiť sa s americkým filozofickým myslením na úrovni naozaj reprezentatívnej informácie¹. Preto asi uvíta príležitosť, ktorá sa mu ponúka v podobe monografickej práce Augustína Rišku *Americká filozofia. Od Peircea po Quina*. Predovšetkým vďaka A. Riškovi ako autorovi, no aj P. Cmorejovi ako jej *prajníkovi* a sústavnému pobádateľovi, napokon uzrela svetlo sveta, aj keď niektoré časti rukopisu boli *hotové* už pred piatimi rokmi.

Profesor A. Riška je známy najmä strednej a staršej generácii našich filozofov, ktorí sa s ním mohli osobne stretnúť na pôde Filozofickej fakulty UK v Bratislave ako s učiteľom logiky a metodológie vied v šesťdesiatych rokoch. Posledné štvrtstoročie však A. Riška patrí najmä americkej filozofii - v súčasnosti (po viacerých akademických postoch) pôsobí na *St. John's University* v New Yorku.

Práca, ktorú nám A. Riška prostredníctvom vydavateľstva Iris predkladá, nie je jeho prvou knihou v slovenčine - roku 1968 publikoval vtedy pomerne objavnú *Metodológiu a filozofiu*, zrelý produkt *logicko-metodologickej školy*, ktorá u nás vznikla v šesťdesiatych rokoch pod vplyvom niektorých prác I. Hrušovského a V. Filkorna. Viaceré myšlienky *Metodológie a filozofie* sú inšpiratívne dodnes.

Uvedená Riškova monografia nie je "o" americkej filozofii - ako vyznievajú viaceré štúdie, napríklad R. Rortyho, na túto tému. Je to skôr výklad koncepcii niektorých významných predstaviteľov amerického filozofického myslenia nášho storočia. Možno fragmentárny, ale skutočný *výklad* ich učenia, vhodný ako úvod k predpokladanému širšiemu a hlbšiemu štúdiu pre tých, ktorí sa o americkej filozofii chcú dozvedieť niečo pod *viac*. Riška vykladá *americkú filozofiu* spôsobom, ktorý umožňuje generovanie potrebného záujmu.

Čitateľovi, ktorý sa chce pustiť do Riškovej knihy, odporúčame prečítať si najprv jeho stať *Súčasná americká filozofia: pohľad zvnútra* (Filozofia, 1990/6, s. 641 a n). Pokojne by mohla byť širším úvodom recenzovanej monografie, ktorú nám predložil na sklonku roku 1996. V uvedenej stati Riška predstavuje súčasnú americkú filozofiu ako *nesporne pluralistickú a heterogénnu*, no zároveň - akoby v úsilí nájsť jej spoločného menovateľa - používa termín *novopragmatizmus* ako meno, ktoré najvernejšie vyjadruje jej *základný smer*. V tomto zmysle A. Riška preberá názor R. J. Bernsteina, prezidenta Východnej sekcie Americkej filozofickej asociácie, vyjadrený v jeho inauguračnej reči roku 1988: spoločné charakteristiky pragmatických tendencií - a v Spojených štátoch sú to oddávna tendencie takmer *univerzálne* - sú najmä antifundamentalizmus, fallibilizmus, kriticizmus spoločenstva bádateľov, citlivosť k *náhodnému* (kontingencia), pluralita tradícií, perspektív a orientácií. A mohli by sme dodať - vedomý antiintelektualizmus, inaugurácia skôr funkcionálneho ako substanciálneho racionalizmu (ako produkt takmer všeobecného antikarteziánskeho postoja) amerického filozofického myslenia. Potvrzuje to aj Riškov explikačný prístup k jednotlivým postavám tohto myslenia, ktorým venuje pozornosť.

Azda práve preto začína svoj výklad americkej filozofie učením predstaviteľov (dnes už klasického) pragmatizmu. Vstupuje *in medias res - priamo k veci*, aj keď práve tu azda mohol urobiť výnimku. Najmä preto, že v intelektuálnych dejinách *Nového kontinentu* majú tradície pragmatizmu naozaj dôležité a osobitné miesto. Predstavitelia pragmatizmu ako *školy* (Peirce, James i Dewey) boli presvedčení, že *vo vodách pragmatizmu*, a to nielen v americkom myslení, *kráčali mnohi* dávno predtým, než pragmatizmus vôbec vznikol.

Autonomizácia americkej filozofickej scény - vo vzťahu k európskym vplyvom - sa však začína oveľa skôr, už vystúpením transcendentalistov R. W. Emersona

(1803-1882) a H. D. Thoreaua (1817-1862). Práve oni skutočne formujú doteraz vplyvnú *predpragmatickú éru* filozofického myslenia v Spojených štátoch. Bez nich je obraz o tejto filozofii neúplný a - navyše - bez nich len ťažko dokážeme pochopiť *špecifickosť* jej neskoršieho vývinu. Americká filozofia nikdy nekráčala po *ortodoxných* chodníkoch - bezprostredný súvis s realitou života sa v tomto prostredí požaduje od *akejkolvek* teórie, teda nielen od vedy, ale aj filozofie. Tradičná špekulatívna filozofia nemala a v širších kruhoch doteraz nemá veľké šance na úspech a prijatie. Práve pragmatisti sa vedome usilovali odchyliť od tradičných ciest špekulatívnej filozofie, jej európske - najmä kontinentálne - podoby nevyhovovali požiadavkám *amerického* prístupu.

Riškova *Americká filozofia* je konštituovaná z troch častí - tradícii pragmatizmu (Ch. S. Peirce, W. James, J. Dewey, J. Royce, C. I. Lewis a G. Santayana), filozofie procesu (A. N. Whitehead, Ch. Hartshorne a B. Blanshard) a analytickej filozofie (logický empirizmus, R. Carnap, H. Reichenbach, W. V. O. Quine). Tento *výber* a zaradenie uvedených mysliteľov *pod strechu* pragmatistov, procesualistov alebo analytikov - môže však vzbudiť podozrenie pozornejšieho čitateľa. Najmä preto, že A. Riška sa nepokúsil vo všetkých prípadoch (najmä vo vzťahu k J. Royceovi a G. Santayanovi, resp. H. Reichenbachovi) presvedčiť čitateľa o tom, že im neprisúdil sklony, o ktorých - pokiaľ ich naozaj mali - by aj sami širšie hovorili. Tak napríklad *absolútny idealista* J. Royce o pragmatizme *vedel*, hoci poznal len naozaj malú časť názorov Peircea, oveľa lepšie už práce Jamesove, ved' všetci pôsobili na Harvardovej univerzite (bol mladším kolegom Peircea a priateľom Jamesa) - ba dokonca sám seba nazval *absolútnym pragmatistom*. Napriek tomu však *duch* Royceovej filozofie bol pragmatizmu naozaj cudzí - vo viacerých svojich významných spisoch, napr. v *Spirit of Modern Philosophy* (1892), v *The Conception of God* (1895), resp. v *The Concept of Immortality* (1900) sa sám hlási k hegelovskej tradícii. Pokladajú ho za *najväčšieho obhajcu* a súčasne *posledného veľkého idealistu* v Amerike. Pod vplyvom veľkých postáv amerického pragmatizmu však nemohol čo len čiastočne neprispôsobiť svoje názory tomuto vtedy naozaj vplyvnému učeniu, *čistým* pragmatistom sa však nikdy nestal. V tomto zmysle mohol teda A. Riška *spresniť* a *ukázať* dôvody, prečo zaradil Roycea do *tradícii pragmatizmu*. Azda ešte vo väčšej miere sa to vzťahuje na G. Santayana, ktorý o sebe prehlasoval, že - pokiaľ ho vôbec možno zaradiť medzi filozofov - cíti sa byť *americkým* filozofom. Sám sa považoval za *veľmi odlišného* od svojho staršieho kolegu W. Jamesa, u ktorého si cenil mnohé stanoviská, istotne však nie jeho *chladné pragmatistické špekulácie*. A pätnásťročný Reichenbachov pobyt v Spojených štátoch - napriek širokému uznaniu vyjadrenom aj jeho zvolením za predsedu Pacifickej sekcie Americkej filozofickej asociácie - sotva oprávňuje vnímať ho ako *amerického* filozofa. A to isté možno povedať aj o R. Carnapovi, ale aj o mnohých, o ktorých sa Riška vo svojej práci nezmiňuje.

Textová podoba Riškovej *Americkej filozofie* je selektívna v dvojakom zmysle: výberom postáv, o ktorých autor hovorí, ale aj - v rovnakej miere - výberom ťažiskových tém, t.j. rozhodnutím, *o čom* sa u toho ktorého filozofa treba zmieniť.

V niektorých prípadoch (napríklad B. Blanshard) ide naozaj iba o akési širšie encyklopedické podanie. Pre nášho čitateľa budú asi najdôležitejšie *prierezy* myslenia Peircea, Roycea a Quina, možno Whiteheada, Santayanu a niektorých ďalších, čo môže byť podmienené individuálnym záujmom. Edičný zámer sa však podarí naplniť len vtedy, ak Riškova *Americká filozofia* bude pre čitateľa predovšetkým *vstupom* na pôdu amerického filozofického myslenia s vedomím, že ide o oveľa širšie a tematicky bohatšie myšlienkové teritórium, o čom, pravdaže, A. Riška veľmi dobre vie.

Americká filozofia A. Rišku je publikácia, ktorá čiastočne vyplňa medzeru vzniknutú absenciou súvislých informácií o intelektuálnom vývine v Spojených štátoch. Nie je to kniha *kritická*, jej autor ju sám chápe ako *informatívnu*. Usiloval sa v nej "podať čo najvernejšiu informáciu o vývoji amerického filozofického myslenia od Peircea, zakladateľa pragmatizmu, až po Quina, analytického neopragmatistu" (185). Netreba v nej preto hľadať viac, než do nej sám autor vložil. V tomto zmysle je naozaj *vstupnou bránou* pozývajúcou do širšieho sveta filozofického myslenia v Spojených štátoch. Možno sa teda tešiť na Riškom sľúbené pokračovanie o "takých filozofoch analytického zamerania ako Saul Kripke, Donald Davidson, Wilfrid Sellars, Hilary Putnam a iných" (185), resp. na jeho preklad práce jedného z *géniov* súčasného amerického filozofovania, S. Kripkeho.

Riškova práca *Americká filozofia* je popri uvedenom užitočná aj tým, že uvádza dostatočné množstvo prameňov ako možné východisko ďalšieho štúdia. Asi jednu štvrtinu rozsahu knihy tvorí bibliografia, primárne zdroje - knižné publikácie, štúdie a články jednotlivých filozofov, o ktorých sa v nej hovorí, ale aj informácie o mnohých sekundárnych interpretačných prameňoch. Odporúčame ju preto ako vhodný študijný materiál nielen pre študentov filozofických, resp. iných fakúlt našich vysokých škôl, ale aj pre širšiu verejnosť, ktorá si chce urobiť predstavu o americkej intelektuálnej klíme - filozofické myslenie ju totiž významným spôsobom spoluvtvára.

František Mihina

POZNÁMKY

¹ Výnimkami, ktoré potvrdzujú toto tvrdenie, sú najmä práce J. Bodnára: *Od realizmu k iracionalizmu. Zo súčasnej západnej filozofie*. Bratislava 1966, resp. F. Mihinu: *Idiografia vývinu amerického filozofického myslenia*. Prešov 1993. Dnešný čitateľ môže využiť aj viaceré štúdie časopisov *Filozofia* a *Organon F*.